

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

Haleb Atabeyi Nüreddîn Mahmûd Dönemindeki Medrese Eğitime Bir Bakış

A View On The Madrasa Education In The Time Of Nur Al-Din Mahmud The Atabeg Of Aleppo

Abdülcelil IŞIK^a *

^a Dr., Başiskele Şehit Ozan Özen Kız Anadolu İHL, Kocaeli / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-2524-1567

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Ağustos 2019

Kabul tarihi: 06 Mayıs 2020

Anahtar Kelimeler:

Nizamiye Medreseleri,

Nüreddîn Mahmûd,

Suriye

ARTICLE INFO

Article History:

Received August 30, 2019

Accepted May 06, 2020

Keywords:

Nizamiya Madrasas,

Nüreddîn Mahmûd,

Syria

ÖZ

Avrupa'nın Ortaçağ'daki geriliğinin temelinde halkın büyük bölümünün okur-yazar olmayışı ve eğitim almayışından kaynaklandığını söylemek yerinde bir tespit olur. Çünkü sınırlı bir kesimin tekelinde kalan eğitim-öğretim ayrıcalığı sınıfsal farklılığın derinleşmesinde de etkili olmuştur. Buna karşılık İslâm Dünyası'nda eğitim, halkın tamamına teşmil edilmiş, kadın ve erkek için farz kılınmıştır. Bu ise İslâm'ın ilk yılları ile birlikte daha sonra İslâm'ı benimsemiş Türk-İslâm devletleri döneminde hızlı ve parlak bir medeniyetin vücut bulmasına neden olmuştur. Zaman içerisinde eğitim kurumları olarak ortaya çıkan medreselerde günümüz modern bilimlerine ilham kaynağı olan İbn Sina, Farabi, İbn Rüşd, Biruni, İbn Haldun ve İbn Cezerî vb. filozoflar yetişmiştir. İlk Türk-İslâm devletlerinden Karahanlılar ile başlayan Medrese geleneği Selçukluların kurdukları Nizâmiye Medreseleri ile zirve yaptı. Öte taraftan Endülüs Emevi ve Beni Ahmer devletleri döneminde de İspanya'da ortaya konulan eğitim anlayışı ve gelişkin medrese eğitimi Avrupalıları da etkileyerek Rönesans'ın yaşanmasında büyük katkılar sundu. Makalemizin amacı, Haleb Atabeyi Nüreddîn Mahmûd tarafından benimsenmiş olan Büyük Selçuklu Devleti'nin medrese sisteminin (Nizâmiye Medreseleri), Suriye'de uygulanması ile bu medreselerin sosyo-kültürel, dinî ve siyasal hayata etkilerini kaynaklar ışığında ortaya koymaktır.

ABSTRACT

It will be a right evaluation to say that the main reasons which lie under the Middle Age European retardation were the high percentage of illiterate population and their being destitute of education. The education privilege under the control of a limited section of the society became effective in the deepening of the class inequality. On the other hand in the Islamic world the education was generalized for all public and was made mandatory both for man and woman. This provided the emerge of a fast and brilliant civilization in the Turk-Islam states who has accepted Islam since early years. In the madrasas which had emerged as education institutions by time philosophers like Ibn Sina, Farabi, Ibn Rushd, Ibn Khaldun, Ibn Jazari, and many others who inspired the modern sciences of today were educated. The tradition of madrasa firstly started by one of the first Turk-Islam states Karahanlılar reached its peak with the foundation of Nizamiya Madrasas by Great Seljuks. On the other hand in the education system and developed education apprehension which was practiced by Andulus and Beni Ahmar states in Spain effected Europeans as well and contribute a lot in the emergence of the Renaissance. The aim of this article is to put forward the application of the Great Seljuk Madrasa system (Nizamiya Madrasas) in Syria by Nur al-Din the Atabeg of Aleppo and their socio-cultural, religious and political effects on life under the light of historical sources.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: celil04@hotmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Nizâmîya madrasahs founded in the time of the Great Seljuk State and the most advanced madrasahs of the era emerged. The Great Seljuk State, which was not long-lasting, set an example for the Turkish-Islamic states after it with the state organization it established. These states were affected by education and madrasahs, as well as many other subjects. One of the most important states where this interaction is seen is Aleppo Zangi Atabeg. Nûreddîn Mahmûd, the founder of Aleppo Zangids, established madrasahs in the style and purposes similar to Nizâmîya madrasahs. He commissioned the most important professors of the period in these madrasahs. The professors did not only serve as a professor but also served as the administrators of madrasahs, even as judgeships and embassies. Some of the madrasahs established by Nûreddîn Mahmûd and the state administrators that followed him were specialized madrasahs. No fees were requested from students studying in these madrasahs. Nûreddîn Mahmûd strengthened Sunni against Shiite through madrasahs and professors in his country. Although Aleppo Zangids, Aleppo and Damascus are the priority, they did not neglect to establish madrasahs in other cities of the country. Nûreddîn was constructing madrasahs not with money he received from Beytû'l-mal, but with money from booty and ransom. Nûreddîn Mahmûd b. In these madrasahs founded by Imâdeddîn Zengî, there was no strict sect follow-up. Although Nûreddîn Mahmûd was from Hanafî Sect, the professors he appointed in his country were mostly from the Shafî, Malikî and Hanbalî sects.

In order to understand the importance of Aleppo Atabeg to madrasahs, it is sufficient to look at the number of madrasahs that historical sources mentioned the existence of during the Nûreddîn Mahmûd period. According to this; 22 in Damascus, 8 in Aleppo, 5 in Mosul, 4 in Harran, 6 in Sinjar, 4 in Cizre, 2 in Âmid, 2 in Manbic, 2 in Raqqa, 3 in Meyyâfârkîn It is mentioned that there are 1 madrasah in Busra, 1 in Bâ'albek, 1 in Hama, 1 in Hims, 1 in Maarret el-Numân, 1 in Re'sû'l-Ayn and 1 in Urfa.

In Aleppo Zangi Atabeg, there were also training in mosques, masjids, mansions, tombs and ribs besides madrasahs. Therefore, the value given to the professors was also given to the Sufis. Nûreddîn Mahmûd's value on these sections caused them to come to Egypt and Syria from the surrounding areas. Essentially, Nûreddîn Mahmud believed that his success against the Crusaders owed his moral support to these segments. In the struggle against the Crusaders, at a time when the state was suffering financially, some of the statesmen suggested Nûreddîn Mahmûd to cut the allocations allocated to these sections. However, Nûreddîn Mahmûd rejected this offer with violent opposition.

Another important place for education during the Nureddîn Mahmûd Period was hospitals. One of these hospitals was the hospital established by Damascus with its own name after the receipt of it. This place, where the diseases were diagnosed and treated, functions like today's medical faculty. In addition, mental illnesses were also treated here.

After the death of Nûreddîn Mahmûd in 1174, Salâhaddîn Eyyûbî and other members of the dynasty took the example of Zangids in madrasahs, as they did in many other subjects.

This article has been prepared based on qualitative research. In this context, firstly, literature searches were made and master and doctorate theses related to the subject at the Higher Education Council Thesis Center were scanned. Later, articles related to the subject were reached and classified. Then, the first and second hand resources that will constitute openness and resources were reached, and the information obtained was passed through the analysis and criticism process and the writing phase was started. Among the sources that clarify the subject, especially among those I want to mention; The life of Saladin, Saladin of Abu Shâme's Kitâb el-ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn en-Nûriyye ve's-Selâhiyye, İbn Sheddâd, Behâ ed-Dîn; or what befell Sultan Yûsuf (Salâh ad-Dîn: 1137-1193), İbn Sheddâd, İzzeddîn b. Muhammad b. Ali b. İbrahim's El- a'lâku'l-hatîre fî zikri ümerâi'l-Sham ve'l-Cezîre, İbnü'l-Adîm, Kemâleddîn Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde's Zübdetü'l- Haleb min târih-i Haleb. Nu'aymî, Abdulkadir b. The works of Muhammed al-Dimeshki's El-daris fî târih el-medâris were used.

The purpose of this article; After the collapse of the Great Seljuk State, one of the most important states that dominated Syria and Egypt and took over its heritage, the works of Aleppo Zangi Atabeg Nûreddîn Mahmûd on the madrasahs and the influence of the professors assigned there, in terms of domestic and foreign politics. to reveal the effects of the country on socio-cultural and scientific development.

Giriş

Türk-İslâm Dünyası ilmi sahadaki gelişimini, büyük ölçüde, sahip oldukları dine borçluydu. Çünkü Müslümanların din ve dünya işlerinde temel kaynak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Sünneti idi. Kur'an-ı Kerim'in yeryüzünde insanlara aktarım işi Hz. Muhammed aracılığıyla gerçekleşti. Hz. Muhammed, peygamberlik görevini icra ederken onun söz ve davranışlarından oluşan Sünnet kavramı ortaya çıktı. İslâmiyet'in ilk dönemlerinden başlamak üzere kurumsal olarak eğitim ve öğretimin ilk verildiği yerler cami ve mescitlerdi (Zeydân, 2015, s.173). Bunlara verilebilecek ilk örnek Medine'deki Mescid-i Nebî'dir. Çünkü çeşitli yerlerden Medine'ye gelip İslâm'a dâhil olmuş ve kendilerine Ehl-i Suffa denilen Müslümanlar, Mescid-i Nebî'de yatıp kalkmaktaydılar. Burada Hz. Muhammed'in öğretileriyle yetişirdiler (Hamidullah, 1980, s. 828). Bu tarihten başlamak üzere camiler ibadet ve eğitim-öğretim gibi iki önemli işlev üstlenmiş oldular. Zaten İslâm, kadın veya erkek fark etmeksizin Müslümanlara öğrenmeyi farz kıldığı için eğitim ve öğretim hızla yaygınlaştı. Bu gelişmeler camilerin yetersiz kalmasına yol açtı. Ancak camilerin merkezde yer aldığı ve içinde medresesi, kütüphanesi, imarethane ve hastanesi olan bir yapılar topluluğu yani günümüzdeki üniversite kampüslerinin bir benzeri olan Külliye ortaya çıktı. Eğitim ve öğretimin verildiği yerler cami ve medreselerle de sınırlı kalmadı. Tekke, zaviye, hastane ve imaretler de yaygın eğitimin yeri olarak işlev gördüler. Fâtımîler dönemindeki El-Ezher Camii, dini işlevi dışında eğitim ve öğretim amacıyla kullanılan camilerden biridir (Işık, 2018, s. 171; Zeydan, 2015, s. 173-174).

İslâm Dünyası'nda Büyük Selçuklular ile birlikte medreseler gelişerek hem kendi zamanı hem de kendisinden sonraki zamanlar için örnek oluşturdu. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın emri ile veziri Nizâmü'l-Mülk tarafından inşa edilen ve ona nispetle Nizâmiye Medreseleri denilen eğitim-öğretim kurumları ortaya çıktı. İlki Bağdat'ta inşa edilen, ancak ihtiyaç üzerine ülkenin diğer önemli şehirlerinde şubeleri açılan Nizâmiye Medreseleri (Köymen, 2001, s. 160, 356-382; Sallabî, 2014, s. 208-209; Şeşen, 1987, s. 322) zamanla diğer Türk-İslâm devletleri tarafından da örnek alındı (Kazıcı, 1991, s. 230-232; Mazaherî, 1972, s. 167; Özaydın, 2007, s. 188-191; Zeydan, 2015, s. 180-181).

Selçuklu devlet teşkilatı ve yönetim anlayışı ile yetişen Atabeyler kurdukları devletlerde bunun birer uygulayıcısı oldular (Öztuna, 2005, s. 495). Bu konudaki en güzel örnekler ise Haleb Atabeyi Nüreddîn Mahmûd dönemindeki uygulamalardır. Haleb Atabeyi Nüreddîn Mahmûd döneminde ortaya çıkan medreseler, kuruluş amacı ve işleyişleri ile Nizâmiye Medreselerinin devamı niteliğindedir (Cezar, 1977, s. 302; Kazıcı, 1991, s. 233; Lapidus, 2005, s. 480).

Haleb Atabegliği Medreselerinde Eğitim Anlayışı

Haleb Atabeyi Nüreddîn Mahmûd, babası İmâdeddîn Zengî'nin ölümü (1146) üzerine Haleb'te hâkimiyet sağladı (Aslanapa, 1989, s. 90). Kısa zaman zarfında güçlü bir devlet kurmayı başaran Nüreddîn Mahmûd bir taraftan Haçlılar ile mücadele ederken, bir taraftan da İslâm Dünyası'ndaki aşırı uçlar (Haşhaşiler/İsmâîlî) ile mücadele etmekteydi. Özellikle Haleb'de güçlü olan bu kesimlere karşı bir denge oluşturmak ve onların etkisini azaltmak üzere İran ve İspanya'dan Şafî ve Hanefî mezheplerine mensup birçok âlimi Suriye'ye davet etti. Bu sayede Şiîliğe karşı Sünniliği güçlendirdi. Nüreddîn Mahmûd, başta Halep ve Dımaşk olmak üzere ülkenin diğer önemli şehirleri olan Hama, Humus, Baalbek, Menbiç gibi şehirleri birçok bimaristan (hastane), imarethane, cami ve medrese ile tezyin etti. Nüreddîn Mahmûd'un kurmuş olduğu medreseler gösterişten uzak, kalın duvarlı, eyvanlı ve sade yapılar özelliğinde olup ilim ve kültür yoluyla Sünnî akideyi yaymaya çalışan birer kale vazifesi görmekteydiler (Aslanapa, 1989, s. 91). Kurulan medreselerin ayakta kalabilmeleri için onları vakıflarla güçlendirdi. Nüreddîn Mahmûd, Şam'da Dârü'l-Hadis el-Nûriyye, el-Salâhiyye, el-İmâdiyye, el-Kilâse, el-Nuriyyetü'l-Kübrâ, el-Nuriyyetü'l-Suğra, Halep şehrinde el-Halviyye, el-Asrûniyye, el-

Şuaybîyye, gibi isimlerle medreseler kurarken, Hama ve Hıms'ta ikişer ve Baalbek'te de bir medrese olmak üzere çok sayıda medrese kurdu (Aslanapa, 1989, s. 92; Elisséeff, 1967, s. 919-930; Işık, 2018, s. 172). Medrese yapımına büyük önem veren Nûreddîn Mahmûd, bu medreseler aracılığıyla bir taraftan Bâtınî propagandalarının önüne geçmeye çalışırken, öte taraftan ülkede siyasi birliğin zedelenmesini engellemeye çalıştı (İbnü'l-Adîm, 1996, s. 331; İbn Tağrıberdi, 1963, s. 282; Kazıcı, 1991, s. 231, 233; Maalouf, 1998, s. 189-190; Şeşen, 1987, s. 322, 324-325).

Zeydan, İbn Cübeyr'e dayanarak Şam'da yirmi, Bağdat'ta otuz medrese olduğunu aktarmaktadır (Işık, 2018, s. 172; Zeydan, 2015, s. 182). Elisseef ise İbn Şeddâd'a dayanarak Nûreddîn Mahmûd döneminde Dımaşk'ta 22, Haleb'de 8, Musul'da 5, Harran'da 4, Sincâr'da 6, Cizre'de 4, Âmid'te 2, Menbic'te 2, Rakka'da 2, Meyyâfârkîn'de 3, Busrâ'da 1, Bâ'albek'te 1, Hama'da 1, Hıms'ta 1, Maarret el-Numân'da 1, Re'sü'l-Ayn ve Urfa'da da 1'er medrese olduğundan söz etmiştir (Elisséeff, 1967, s. 757-759; Kazıcı, 1991, s. 233; Şeşen, 1987, s. 324).

Zengîler ve onları takip eden Eyyûbîler döneminde sadece Dımaşk'ta dört Sünnî mezhebe ait 64 medresenin varlığından söz edilmektedir (Yılmaz, 2014, s. 48). Ağırlıklı olarak devletin yönetici kesimi ile varlıklı kimseler tarafından inşa edilen bu medreseler, eğitime verilen önem ve desteğin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır.

Türk-İslâm devletlerinde yeri ve önemi büyük olan ulema, halk ile yönetici sınıf arasındaki bağı güçlendirmekteydi. Bu bakımdan hem halk hem de yönetici kesim tarafından saygı ile anılırdı. Hatta yönetim onların fikirlerinden yararlanmak amacıyla devletin merkezinde tutmaya özen gösterirdi.

Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd da aynı şekilde davranarak ilim ve ulemaya hak ettiği değeri vererek ülkesindeki kültürel zenginliğe büyük katkı sağladı. Nûreddîn Mahmûd'un medreselere verdiği önem, âlimleri buralarda görevlendirme ve teşvik tarzı daha sonra Eyyûbî Devleti'nin kurucusu Salâheddîn-i Eyyûbî tarafından Mısır, Suriye ve el-Cezîre'de devam ettirildi (Aslanapa, 1989, s. 92; Kazıcı, 1991, s. 235-236). Bu uygulamalar Salâheddîn Eyyûbî'den sonra Memlûklere geçti (Şeşen, 1987, s. 327).

Nûreddîn Mahmûd, medrese, cami, vakıf ve ribâtların yapılmasında ve hayır amaçlı harcamalarda kullandığı paraları beytûlmalden değil, ganimet ve fidyelerden elde edilen gelirlerle karşıladı (Nu'aymî, 1980, s. 472).

Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd öldükten sonra onun yerine geçen oğlu el-Melik el-Salih İsmail döneminde de ilmi çalışmalar teşvik edilerek ilim adamları himaye edildi. Böylece Haleb ve Dımaşk başta olmak üzere ülkenin diğer şehirleri bilimsel ve kültürel çalışmaların birer merkezi olmaya devam ettiler (Yılmaz, 2014).

Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd döneminde, medreselerde verilen eğitim ile yapılan bilimsel çalışmalarda katı bir mezhepsel taassubun olmayışı dikkate değer en önemli konulardan biriydi. Fakihlerin Şâfiî, Hanefî, Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine mensup olmalarına bakmaksızın, onları çeşitli medreselerde görevlendirdi (Elisséeff, 1967, s. 919-930; Şeşen, 1987, s. 324-325). Nûreddîn Mahmûd, Haleb'teki Şii grupların diğer mezhepler üzerindeki baskısına da son vererek hakaretlerine engel oldu. Böylece Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd döneminde, İslâm'ın değişik mezheplerinin kaynaşmasına ortam ve olanak tanınarak, orta yollu bir Sünnî İslâm anlayışı ortaya konuldu (İbnü'l-Adîm, 1996, s. 331; İbn Tağrıberdi, 1963, s. 282).

Haleb Atabegliği döneminde Hanefîler için kurulan Nûrîyye ve Reyhanîyye Medreseleri, Şâfiîler için Cüvâniyye Medresesi, Nişâbûrî'nin ders verdiği Nifferiyye Medresesi, Malikîler için kurulan Mâlikî Medresesi, Esedüddîn Şirkûh tarafından Hanefî ve Şâfiîler için kurulan Esediyye Medresesi, İbnü'l-Mukaddem'in Şâfiîler kurduğu

Mukaddemiyye Medresesi, Hüsâmeddîn Ömer b. Laçın tarafından Şâfiîler için kurulan Haddâdiyye medresesi; Nûreddîn Mahmud ve ona bağlı kimseler tarafından kurulan bu medreselerde mezhepsel bir taassubun olmadığını açıkça gözler önüne sermektedir. Medreselerde verilen eğitimin yanı sıra, Haleb ve Dımaşk camilerinde hadis dersleri verilmesine de olanak tanıyan Nûreddîn Mahmûd döneminde, Malikî ve Hanbelî fikhının öğretilmesi için de zaviyeler vakfedildi. (Elisséeff, 1967, s. 919-930; Şeşen, 1987, s. 324-325).

Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd, döneminde eğitim sadece medreselerle sınırlı değildi. Cami, mescit, hânkâh (tekke), ribât ve türbeler bile eğitim-öğretimin verildiği yerler arasındaydı. Nûreddîn Mahmûd, âlimlere olduğu kadar mutasavvıflara da büyük değer verirdi. Zira Nûreddîn Mahmûd, Haçlılara karşı başarıyla yürütülen mücadelenin onların manevi desteği ile gerçekleştiğini düşünmekteydi. Nûreddîn Mahmûd'un mutasavvıflara gösterdiği değer, onların Suriye ve el-Cezîre gibi bölgelere akın etmelerine neden oldu. Diğer pek çok alanda olduğu gibi Dımaşk ve Haleb Hânkâhların en yaygın olduğu yerlerin başında, gelmekteydi. Bu hânkâhlardan Hânîkâh el-Kasr (Haleb), Hânkâh el-Tâhûn (Dımaşk) Nûreddîn Mahmûd tarafından inşa edilerek vakıflarla güçlendirildi. Nûreddîn'in dışında diğer devlet ileri gelenleri de bu türden icraatlarda bulundular (Şeşen, 1987, s. 329). Mutasavvıfların mekânlarından biri de ribâtlardı. Dımaşk'ta inşa edilen ilk ribât Ebü'l-Beyân Nebe' b. Muhammed el-Harranî tarafından kurulanıdır. Hânkâhlarda olduğu gibi Ribâtlar da devlet adamları tarafından desteklendi. Özellikle Necmeddîn Eyyûb ve kardeşi Şîrkûh bu devlet adamları içerisinde birinci sırada yer alırlardı. Bu gelenek Nûreddîn Mahmûd'un ölümünden sonra onun mirasını devralan Eyyûbîler döneminde daha da gelişti (Şeşen, 1987, s. 331).

Hastalıkların araştırıldığı ve hastaların tedavilerinin yapıldığı hastaneler de eğitim bakımından büyük önem taşırdı. Nûreddîn Mahmûd, H. 549/1154 yılında Dımaşk'ı aldıktan sonra kendi adıyla bir hastane yaptırdı. Zaman içerisinde gelişen ve günümüzdeki tıp fakülteleri vazifesi gören bu hastanede dönemin ünlü tabipleri çalıştı. Baştabipliğine Ebu'l-Mecd el-Bâhîlî'nin tayin edildiği hastanede akıl hastalıklarının tedavisi de yapılmaktaydı. Günümüzde Methafû't-Tıb ve'l-Ulûm İnde'l-Arab (Arap Tıp ve Bilimler Müzesi) görevini görmektedir (Beksaç, 2007, s. 262-263; Sezgin, 2008, s. 68; Şeşen, 1987, s. 312-314; Terzioğlu, 1982, s. 20-28).

Nûreddîn Mahmûd'un önemli icraatlarından birisi de kimsesiz çocuklar ile uzak bölgelerden gelen öğrencilerin barınma ve iâşesiydi (Işık, 2018, 181; Kök, 1992, s. 174; Şeşen, 1987, s. 316-319).

Nûreddîn Mahmûd'un önem verdiği bir müessese ise Hazain-i Nûriyye adı verilen kütüphanelerdi. İnşa edilen cami, medrese ve hastanelerin kendilerine ait kütüphaneleri de vardı. Nûreddîn Mahmûd döneminden Eyyûbîler dönemine miras kalan Ümeyye Camiî Kütüphanesi, Dâr el-Hadîs el-Nûriyye, el-Bîmâristân el-Nûriyye, Mescidü Derb el-Medeniyyîn Kütüphanesi, Haleb Büyük Camiî ve Hallâviyye Medresesi kütüphaneleri ile Mardin ve Amid'teki kütüphaneler bunlara örnek verilebilir (Şeşen, 1987, s. 335; Zeydan, 2012, s. 196).

Nûreddîn Mahmûd Döneminin Belli Başlı Medreseleri

Hallâviyye Medresesi

Nûreddîn Mahmûd tarafından 1150 yılında Haleb'de kurulan ilk medresedir. Nûreddîn Mahmûd, Yağra'da Frankları yendikten sonra medrese H. 543 yılında yenilenerek burada dersler vermesi için Burhaneddîn Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hasan el-Belhî el-Hafî'yi müderris olarak atadı (Elisséeff, 1967, s. 916; İbnü'l-Adîm, 1996, s. 331; Kök, 1992, s. 174). Burhâneddîn el-Belhî (İbn Kesîr, 1995, s. 419)'den sonra Alaüddîn Abdurrahman b. Mahmud el-Gaznevî, sonra oğlu Mahmud, daha sonra da er-Radiy ve Alaeddîn el- Kaşanî gibi âlimler görevlendirildi (Elisséeff, 1967, s. 916; İbnü'l-Adîm, 1996, s. 332). Sadreddîn Konevî ve

Mevlana Celaledîn-i Rûmî gibi önemli şahsiyetlerin de ders gördükleri bu medrese Hanefî fikhını esas almaktaydı (Eğilmez, 2002, s. 1340; Işık, 2018, s. 175; Şeşen, 1987, s. 325).

Asrûniyye Medresesi

Mirdasoğullarının vezirlerinden Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Süreyya'nın köşkü olarak kullanılan mekân Nüreddîn Mahmûd tarafından 555/1160 yılında medreseye dönüştürüldü. Medresenin müderrislik görevi Sincâr civarından davet edilen Şafî Mezhebi'nin önemli hadisçilerinden Musullu Şerefeddîn b. Ebi Asrûn'a verildi. Müderrisine izafeten Asrûniyye ismi verildi. Nüreddîn Mahmûd, Şerefeddîn b. Ebi Asrûn adına Menbic, Hama, Dımaşk ve Baalbek'te de birer medrese yaptırdı (Elisséeff, 1967, s. 917). Bu medreselerin sorumluluğunu da ona verdi. Şerefeddîn b. Ebi Asrûn, Halep'ten Dımaşk'a göç ettiği H. 570 yılında kadar Asrûniyye Medresesi'nin müderrislik ve yöneticilik görevine devam etti. Ondan sonra oğlu Necmeddîn atandı. Şerefeddîn b. Ebi Asrûn, 585'te Dımaşk'ta öldü (Eğilmez, 2002, s. 1340; İbnü'l-Adîm, 1996, s. 332; İbn Şeddâd, 1991, s. 244-245).

En-Nifriyye Medresesi

Nüreddîn Mahmûd tarafından H. 544/1160 yılında yaptırılan el-Nifriyye Medresesi'ne ilk olarak Nizâmiye, Rahba, Esediyye ve Hemezân medreselerinde müderrislik görevi yapan Kutbüddîn Mesud b. Muhammed b. Mesud el-Nişâbüri (öl. 578) görevlendirildi (Elisséeff, 1967, s. 916; İbn Şeddâd, 1897, s. 6). Ondan sonra Mecededdîn Tahir b. Nasrillâh b. Cühbel (öl. 597), Kadı Ziyaeddîn Ebû'l-Berekât Muhammed b. el-Mansur b. el-Kasım eş-Şehrezûri el-Mavsîlî (öl. 601), Kadı Necmeddîn el-Hasan b. Abdillâh b. Ebi'l-Haccâc el-Adevî el-Dimeşkî (öl. 623), Menbic kadısı Sadrüddîn Muhammed el-Kürdî el-Keckî, Şeyh İmâdeddîn Ebu'l-Mecd İsmail b. el-Berekât Hibetullâh b. Ebî er-Razî Saîd b. Hibetillah b. Muhammed b. Hibetillah eş-Şafîi (öl. 655) (Işık, 2018, s. 176; İbnü'l-Adîm, 1996, s. 332; İbn Şeddâd, 1991, s. 248, 250-251;) gibi önemli âlimler bu medresede görev yaptılar.

El-Gadâirî Medresesi

Nüreddîn Mahmûd tarafından yenilenerek bir vakfın bağlandığı bu medresenin müderrisi Şeyh Şuayb'ın ismine izafeten el-Gadâirî Medresesi denildi (İbnü'l-Adîm, 1996, s. 332).

El-Nûriyyetü'l-Kübrâ Medresesi

Nüreddîn Mahmûd'un emri ile Dımaşk'ta inşa edilen ve ona izafeten "el-Nûriyye" adını alan medrese (Kazıcı, 1991, s. 233; Okiç, 1959, s. 105) mescit ve türbesi ile bir külliye özelliği taşımaktaydı. Kitabelerinden edinilen bilgilere göre Şabân H. 567/Nisan 1172 tarihinde tamamlanan medresede Hanefî ve Şâfîlilere ait dersler okutulmaktaydı (Aslanapa, 1989, s. 91; Beksaç, 2007, s. 263).

El-Nûriyyetü'l-Kübra Medresesi'nin ilk müderrisi Bahaüddîn b. el-Akkade idi (Elisséeff, 1967, s. 926). Burhaneddîn Mes'ûd Dımaşkî, es-Sadr İbrahim'in ve Mecd'in oğulları, eş-Şeref Davud el-Hanefî ed-Dımaşkî, Şeyhü'l-İslâm Cemâleddîn Mahmud b. Ahmed b. Abdüsseyyid el-Hasirî Hasirî, Hasirî'nin oğlu Kıvamüddîn Muhammed, kardeşi Şeyh Nizâmeddîn Ahmed, Şeyh Veliyyüddîn es-Semerkindî'den, Şeyh Sadreddîn Ali el-Basravî ve onun 727 yılında vefat etmesi ile yerine geçen İbnü'l-Tarsusî burada görev yapan müderrislerden bazılarıydı (Nu'aymî, 1980, s. 475-478).

El-Nûriyyetü'l-Suğra Medresesi

Nüreddîn Mahmûd tarafından yaptırılan ve Hanefîler için tahsis edilen medrese Dımaşk Kalesi Camii'nde yer almaktaydı. Kuruluşundan Bahaeddîn Ayâk'ın görev yaptığı el-Melikü'l-Eşref dönemine kadar görev yapan müderrisler ile ilgili bir bilgi mevcut değildir.

Bahaeddîn'den sonra Tacuddîn b. Suvar, Şemseddîn Selmân el-Malatî, Burhâneddîn et-Türkmânî, İbn Kaşanî Necmeddîn Hamza, el-Şihâb el-Rumî ve Şemseddîn Muhammed b. el-Ezrâî görev yapmıştır (Elisséeff, 1967, s. 927-928; İbn Şeddâd, 1991, s. 218; Kazıcı, 1991, s. 233; Nu'aymî, 1980, s. 499; Nu'aymî, 1988, s. 648).

İmâdîyye Medresesi

Nüreddîn Mahmûd tarafından Dımaşklı hatiplerden Ebu'l-Berekât adına yaptırılmıştır. İlk dönemlerinde kurucusunun ismine izafeten en-Nûrîyye ismiyle anıldı. Ancak Kadı Kemâleddîn el-Şehrizorî'nin İmâdeddîn el-Katib el-İsfahânî'yi Bağdat'tan Dımaşk'a davet ederek, Bab el-Farac'daki en-Nûrîyye medresesine müderris olarak atamasından sonra medrese İmâdeddîn el-İsfahânî'nin adına izafeten İmâdîyye olarak isimlendirildi (Ebû Şâme, 2002, s. 11, 20; İbn Kesîr, 1995, s. 457; Nu'aymî, 1980, s. 309; Nu'aymî, 1988, s. 406-408, 411). Fakat kaynaklarda medresenin isminin menşei ve medresede ders veren müderrisler hakkında değişik rivayetler de mevcuttur.

Darü'l-Hadis El-Nûrîyye

Nüreddîn Mahmûd'un Dımaşk'ta kurduğu Darü'l-hadis kendi alanında bir ilktir. Nüreddîn Mahmûd, tarafından Darü'l-hadis için bir hamam ve bir fırın vakfedildi. Darü'l-Hadis'in yöneticiliğini ise meşhur İbn Asakir ed-Dımeşkî (499-571) yapmıştır (Aslanapa, 1989, s. 92; Baş, 1999, s. 691-706; Kazıcı, 1991, s. 233; Nu'aymî, 1980, s. 74).

El-Âdîlîyye Medresesi

Nüreddîn Mahmûd zamanında inşasına başlanan medrese onun ölümünden sonra el-Melikü'l-Adil Seyfeddîn tarafından sürdürüldü. Ancak onun da ölümü üzerine oğlu el-Melikü'l-Muazzam tarafından tamamlanarak çeşitli vakıflarla desteklendi. Kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla medrese H.568-620 yılları arasında inşa edilmiştir (Elisséeff, 1967, s. 928-929; Nu'aymî, 1980, s. 271-273).

Sonuç

Haleb Atabegi Nüreddîn Mahmûd b. İmâdeddîn Zengî'nin kurduğu devletin eğitim sistemi önemli ölçüde Büyük Selçuklu Devleti'nin eğitim sisteminden etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Özellikle Nizamiye medreselerinin halkı aydınlatacak ulema ile ihtiyaç duyulan devlet adamı eksikliğini giderme konusundaki çalışmasının bir benzerinin bu medreselerde de uygulandığı anlaşılmıştır. Nüreddîn Mahmûd'un veya ona bağlı devlet adamlarının kurdukları medreselerde de, verilen eğitimin birinci amacı Batınî/İsmailî hareketlere karşı bilinçli ilim adamı yetiştirmek, ikincisi ise kurumların ihtiyacı olan devlet adamlarını yetiştirmek olmuştur.

Nüreddîn Mahmûd'un kurduğu medreseler, vakıflarla desteklenerek buralarda okuyan ve konaklayan talebeler ile müderrislerin ihtiyaçları bu vakıflar aracılığıyla karşılanma yoluna gidilmiştir. Böylece Haleb Atabegliği'nin idaresindeki medreselerde eğitim gören talebeler ücretsiz bir şekilde buralardan yararlanmışlardır.

Medreseler, ülkenin geneline yayılmış olmakla birlikte daha çok Dımaşk ve Haleb'te yoğunluk göstermiştir. Nüreddîn Mahmûd'un medrese kurma konusundaki uygulamaları diğer önemli devlet adamları tarafından da takip edilmiştir. Medreselerde birbirinden farklı mezheplerden müderrisler dersler vererek katı bir taassubun önüne geçilmiş, bu konuda hoşgörünün en güzel örnekleri verilmiştir.

Kaynakça

Aslanapa, O. (1989), *Türk sanatı*, (2. baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baş, E. (1999). İbn Asakir ve Tarihi Dımeşk'i üzerine. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 39 (1), 691-706.

- Beksaç, A. E. (2007). Nûreddîn Zengî Bîmâristânı. *Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s. 262-263). İstanbul: TDV. Yayınları.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ebû Şâme (2002). *Kitâb el-ravzateyn fî ahbâri 'd-devleteyn en-Nûriyye ve 's-Selâhiyye*, (Neşr ve Tahkik. İ. Şemseddîn). (Cilt. I-II), Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Eğilmez, M. (2002). Musul ve Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd, *Türkler Ansiklopedisi* içinde, (Cilt 4, s. 1326-1342). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Elisséeff, N. (1967). *Nûr ad-Dîn un grund rince Musulman de Syrie au temps des Croisades (511-569/1118-1174)*. (Cilt. I-III). Damascus.
- Hamidullah, M. (1980). *İslam Peygamberi* (S. Tuğ, Çev.). (Cilt. II), İstanbul.
- Işık, A. (2018). *Zengî Atabegliği; Haleb Kolu (1146-1181)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.
- İbn Kesîr. (1995). *El-bidâye ve 'n-nihâye* (M. Keskin, Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1932-1939).
- İbn Şeddâd, Behâ ed-Dîn. (1897). *The life of Saladin, Saladin; or what befell Sultan Yûsuf (Salâh ad-Dîn: 1137-1193)*, London: The Committee of the Palestine Exploration Fund.
- İbn Şeddâd, İzzeddîn b. Muhammed b. Ali b. İbrahim (1991). *El- a 'lâku 'l-hatîre fî zikri ümerâi 'ş-Şam ve 'l-Cezîre*, (Muhakkik. Y. Z. Abbare), (Cilt. I-II), Dımaşk: Suriye Kültür Bakanlığı.
- İbn Tağrıberdi (1383/1963). *En-nücûmu 'z-zâhire fî mülûk Mısr ve 'l-Kâhire*, (Cilt. 5), Kahire: Mısır Kültür Bakanlığı.
- İbnü'l- Adîm, Kemâleddîn Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde (1996). *Zübdetü 'l- Haleb min târih-i Haleb*. (Haşiye: H. el-Mansûr), Beyrut: Dar el-Kütüb el-İlmiyye.
- Kazıcı, Z. (1991). *İslâm müesseseleri tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Kök, B. (1992). *Nûreddîn Mahmud Zengî ve İslâm kurumları tarihindeki yeri*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köymen, M. A. (2001). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi, Alparslan ve zamanı*. (Cilt. 3), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Lapidus, I. M. (2005). *İslam toplumları tarihi I, a history of Islamic societies*, (Y. Aktay, Çev.), İstanbul: İletişim Yay.
- Mazaherî, A. (1972). *Ortaçağ'da Müslümanların yaşayışları, La vie quotidienne des Musulmans en Moyen Age*. (B. Üçok Çev.), İstanbul: Varlık Yayınları.
- Nu'aymî, Abdulkadir b. Muhammed el-Dımaşkî (1980). *El-daris fî tarih el-medâris*, (Cilt, I). Beyrut: Dâr el-Kütüb el-İlmiyye.
- Okiç, M. T. (1959). *Bazı Hadis meseleleri üzerinde tetkikler*, İstanbul.
- Özaydın, A. (2007). Nizâmiye Medresesi. *Diyânet İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 33, s.188-191). İstanbul: TDV Yayınları.
- Öztuna, Y. (2005). *Devletler ve hânedanlar, İslâm devletleri*. (3. Baskı, Cilt. 1), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

- Sallabî, A.M. (2014). *Zengîler dönemi, İslâmî idârenin yeniden hâkim kılınması*, (T. Akyüz, Çev.). İstanbul: Ravza Yay.
- Sezgin, F. (2008). *İslam'da bilim ve teknik*. (A. Ali, Çev.). (Cilt. 1). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Şeşen, R. (1987). *Salâhaddîn Eyyûbi ve devlet*, İstanbul: Çağ Yay.
- Terzioğlu, A. (1982). Selçuklu Türklerinin ünlü tıbbîyesi. Şam'daki Nûreddîn Hastanesi. *Bifaskop*, 3 (7), 20-28.
- Yılmaz, H. (2014). *Zengîler ve Eyyûbîler döneminde medrese (1154-1260)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Zeydân, C. (2012). *Târihu't-temeddüni'l-İslâmî, İslâm uygarlıkları tarihi*. (3. Baskı, Cilt. 1). (N. Gök, Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Zeydân, C. (2015). *Târihu't-temeddüni'l-İslâmî, İslâm uygarlıkları tarihi* (N. Gök, Çev.). (2. Baskı, Cilt 1). İstanbul: İletişim Yay.